

Hložek, Josef; Křivánek, Roman; Menšík, Petr

Kozí hrádek (okr. Tábor) : předhradí, nebo hospodářské zázemí?

Archaeologia historica. 2011, vol. 36, iss. 1, pp. 223-242

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128193>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kozí hrádek (okr. Tábor). Předhradí, nebo hospodářské zázemí?

JOSEF HLOŽEK – ROMAN KŘIVÁNEK – PETR MENŠÍK

Abstract: Nově provedený nedestruktivní archeologický výzkum Kozího hrádku a jeho bezprostředního ekonomického zázemí, zahrnující povrchový výzkum a kombinované geofyzikální měření, přinesl cenné informace o možné podobě a struktuře bezprostředního ekonomického zázemí nevelkého šlechtického hradu v první polovině 15. století a umožnil rámcovou interpretaci doposud identifikovaných terénních relikvií, přiléhajících k poměrně úsporně řešené dvojdílné hradní dispozici.

Clíčová slova: Kozí hrádek – hrad – předhradí – ekonomické zázemí – geofyzikální průzkum.

Kozí hrádek, Tábor district – an Outer Bailey or Outbuildings?

Abstract: New non-destructive archaeological research into Kozí hrádek Castle and its immediate outbuildings, including surface research, surface exploration and combined geophysical measurements, has provided valuable information about the possible appearance and structure of the service facilities found in close proximity of this small aristocratic castle dating to the first half of the 15th century. The research has facilitated a general interpretation of terrain relicts identified so far that adjoin the quite economical layout of the two-wing castle.

Key words: Kozí hrádek – castle – outer bailey – outbuildings – geophysical research.

1. Úvod

Kozí hrádek představuje jednu z nejznámějších hradních staveb v Čechách, a to nejen díky své nezastupitelné pozici v rámci hradní produkce 14. století, ale také díky neobyčejně cenným informacím o pobytu mistra Jana Husa v letech 1412–1414. Přestože byla hradní stavba i její bezprostřední okolí v průběhu 20. století postižena řadou terénních úprav a veskrze nešťastných zásahů, nebyl výpovědní potenciál hradu ani prostoru jeho původního bezprostředního ekonomického a provozního zázemí, zdaleka vyčerpán. Hodnocení artefaktů získaných při výzkumu lokality J. Švehlou pak přináší nejen informace o hmotné kultuře menšího šlechtického hradu v průběhu 14. a 15. století, ale také umožňuje nahlédnutí do oblasti jinak velice těžko uchopitelných sociokulturních jevů a praktik, které hrály v životě urozeného i neurozeného středověkého člověka nezastupitelnou roli (Hložek–Menšík 2009).

2. Kozí hrádek ve světle písemných pramenů

Nejstarší zmínka o existenci hradu je datována do 21. ledna 1377, kdy je zmiňován Vlček z Kozího, který 13. září 1389 prodal Oldřichovi z Rožmberka „les či bor Roudenský a jeden lán dědin v Roudném“ (historické údaje, není-li uvedeno jinak, podle Sedláček 1885, 144–145). K roku 1377 je pak kromě Vlčka z Kozího jmenován purkrabí z Kozího Albrecht. Po Vlčkovi z Kozího přechází hrad do rukou pánů z Hardeka. Jan mladší z Hardeka, „zvaný též hrabětem Kozským“, držel hrad do roku 1387. Patrně Janův strýc Hanuš prodal dne 4. června 1391 hrad i s jeho příslušenstvím, zahrnujícím poplužní dvůr (Červený dvůr), dvůr Bořichov a vsi Kravín, Lhotu, Lipín a Turovec s dvorem Jindřichovi z Hradce za 2 000 kop českých grošů. V následujících letech byl hrad v majetku Kozských z Kozího. V letech 1412–1414, za Jana a Ctibora z Kozího, našel na hradě útočiště mistr Jan Hus po svém odchodu z Prahy. V podzimních měsících roku 1412 dokončil Jan Hus ve zdech Kozího hrádku *Výklad víry, desatera přikázání a otčenáše a Zrcadlo člověka hříšného* (Kroupa 1963). V první polovině 15. století byl hrad a jeho zboží v majetku tábořské obce. V té době však již byl hrad patrně neobyvatelný. Po požáru desek zemských roku 1541 byl v roce 1542 hrad opět zapsán jako majetek tábořské obce a označen za pustý. Zánik Kozího hrádku je tak možné datovat do časového intervalu vymezeného pobytem mistra Jana Husa a rokem 1542. Za příčinu

Obr. 1. Kozí hrádek (okr. Tábor) na prvním vojenském mapování.

Abb. 1. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor) auf der ersten militärischen Kartierung.

Obr. 2. Kozí hrádek (okr. Tábor) na druhém vojenském mapování.

Abb. 2. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor) auf der zweiten militärischen Kartierung.

zániku hradu je pak s největší pravděpodobností možné považovat sled událostí spojených s tažením Albrechta Rakouského v roce 1438 (Švehla 1920, 6).

3. Archeologický výzkum hradu

Hradnímu areálu věnoval pozornost zejména řídící učitel ze Sezimova Ústí a amatérský archeolog J. Švehla, který zde od roku 1899 prováděl rozsáhlé vykopávky (Cikhart 1931; 1931a; Lískovec 1931; Bílek 1974; Michálek–Fröhlich 1985, 103–106, 226; Sklenář–Sklenářová 2005, 58). Úsilí tohoto amatérského archeologa, který se mimo jiné věnoval výzkumu řady dalších pravěkých a středověkých lokalit na Táborsku, zejména pak zaniklého Sezimova Ústí, bylo završeno v roce 1929 úplným odkryvem hradního areálu. J. Švehla se pak rovněž podílel na úpravách a prezentaci této lokality.

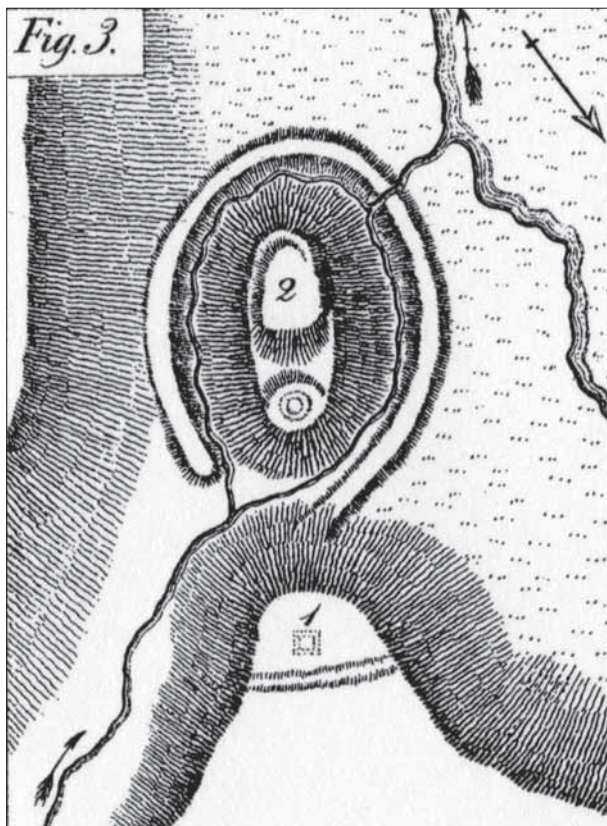

Obr. 3. Kozí hrádek (okr. Tábor) na třetím vojenském mapování.

Abb. 3. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor) auf der dritten militärischen Kartierung.

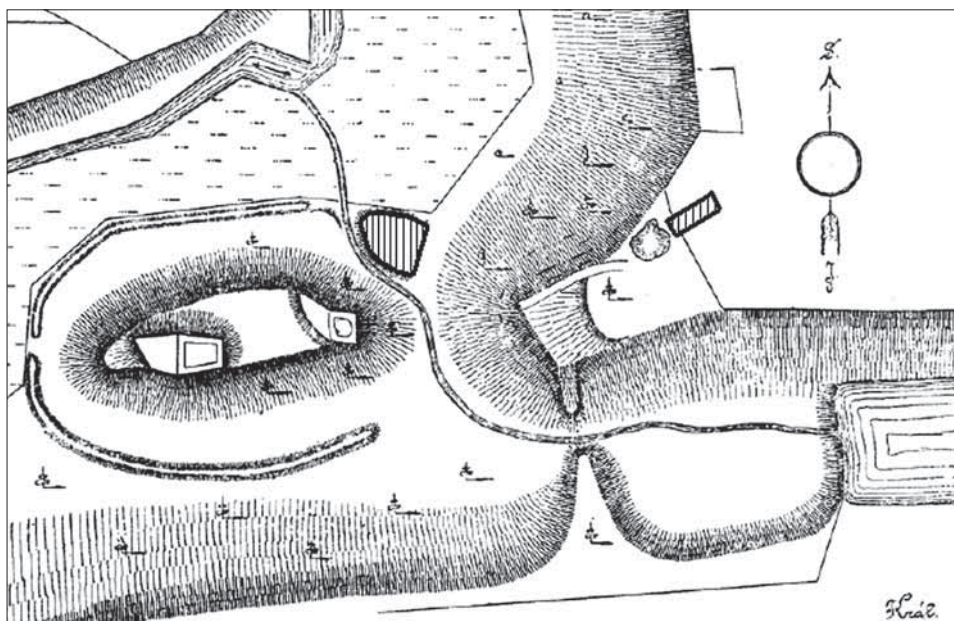
4. Dosavadní mapová komunikace a mapové podklady

V rámci doposud provedených dokumentačních prací na lokalitě vzniklo celkem pět plánek (Švehla 1899; Heber 1847, 135; Sedláček 1885, 144; Menclová 1972a, 428; Čížek, nedat). Přestože jednotlivé plánky nedosahují zcela srovnatelné úrovně, není jejich vypovídací hodnota zanedbatelná. Heberovu plánek (obr. 4) dominuje kuželovitý útvar skrývající pozůstatky hradu obehnaný velmi výrazným příkopem a valem. Dnem příkopu protéká do tohoto prostoru zcela záměrně svedená vodoteč – přepad z rybníka Jezera, vedený přes dvě další vyrovnávací nádrže, respektive rybníky, do prostoru hradního příkopu. Nejjzápadnější z vodních děl je v současné době zcela zaniklé. Do dnešní doby se v jeho místech, kromě výrazné terénní deprese, jejímž dnem protéká svedená vodoteč, dochoval pouze severní a jižní výběžek tělesa hráze, remodelovaný při výstavbě sokolské mohyly i při realizaci dalších terénních úprav bezprostředního okolí hradu. Přestože plánek zachycuje lokalitu před odkryvem, přináší velmi cenné informace o podobě hospodářského areálu v předpolí hradu. Kromě výrazného, do skály vylámaného pivovarského sklepa považovaného F. A. Heberem za obrannou věžovitou stavbu o straně 25 vídeňských sáhů (1847, 135), zachycuje plánek pozůstatky, v době svého pořízení již méně výrazné, možné fortifikace v podobě valového tělesa, vymezujícího tento areál na východní straně. Do tohoto prostoru směřovala přístupová komunikace a jeho zajištění či opevnění by tak bylo víceméně logické. Na mladších plánech se však tento terénní útvar již nevyskytuje. Králův plánek, publikovaný v *Hradech, zámcích a tvrzích království českého* A. Sedláčka (1885, 145), který, kromě částečně obnaženého jádra hradu s předhradím, zobrazuje také prostor hradního pivovaru s ležáckým sklepem vylámaným do skalního podloží (obr. 5). Pouze na tomto plánu je zachycena geofyzikálním průzkumem hodnocená plošina, situovaná v prostoru mezi nivou Kozského potoka a severovýchodní částí průběhu vnější fortifikace hradního areálu. Velmi zajímavou informaci o podobě bezprostředního hospodářského zázemí přináší plánek J. Čížka (obr. 7). Jeho plánek je možné v zásadě rozdělit na dvě části. První část, jádro hradu s předhradím a obvodovou fortifikací, bylo překresleno ze čtvrtého dílu *Hradů, zámků a tvrzí království českého*. Druhá část plánu, i přes mnohé společné rysy s plánkem publikovaným v práci A. Sedláčka, přináší některé novější informace. J. Čížek na plánu, kromě pivovarského sklepa a přístupové, doposud sporadicky využívané cesty, zobrazil také terénní relikv s rovnou plochou (označený číslem 14) na vnější straně příkopu, související s mladšími úpravami tohoto prostoru. V první polovině 20. století zde vznikla „vyhlídka“ na hradní areál. Podobně

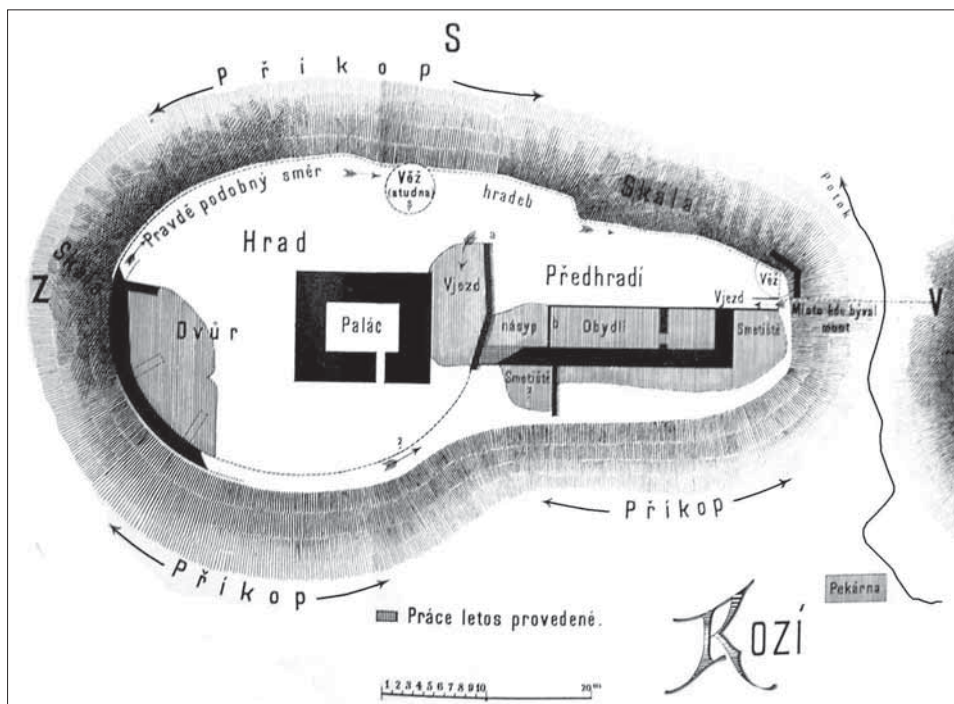
Obr. 4. Kozí hrádek (okr. Tábor). Plán hradu. Podle Heber 1847, 135.

Abb. 4. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Burgplan. Nach Heber 1847, 135.

Obr. 5. Kozí hrádek (okr. Tábor). Plán hradu. Podle Sedláček 1885, 144. Upraveno, šrafované plochy geofyzikálního průzkumu.

Abb. 5. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Burgplan. Nach Sedláček 1885, 144. Modifiziert, schraffiert – Flächen der geophysikalischen Untersuchung.

Obr. 6. Kozí hrádek (okr. Tábor). Plán hradu. Podle Švehla 1899.

Abb. 6. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Burgplan. Nach Švehla 1899.

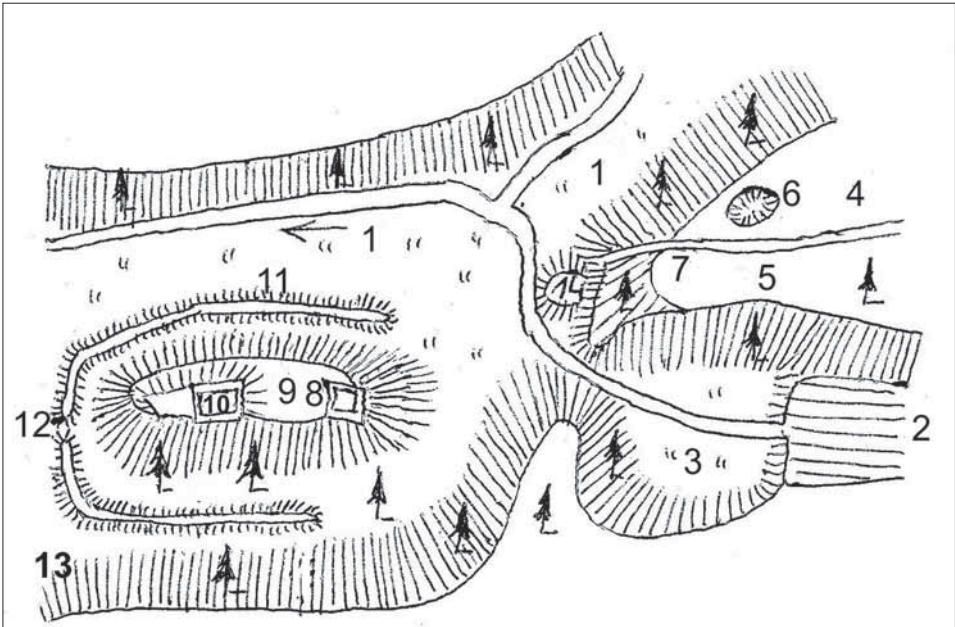
ojedinělou informaci o existenci dalšího možného objektu, patrně hospodářsko-provozního charakteru, přináší plánek J. Švehly z roku 1899 (obr. 6). Na tomto plánu je zaznamenána poloha objektu obsahujícího patrně otopné zařízení či pec, situovaného mimo opevněnou plochu hradu ve vzdálenosti cca 20 m jihovýchodně od obvodové fortifikace. V literatuře nejvíce frekventovaný plánek lokality, převzatý z publikace D. Menclové (1972a, 428), pak poskytuje zejména informace o podobě kamenné zástavby hradního areálu (obr. 8). Bezprostřední okolí hradu, včetně plošiny s pozůstatky pivovaru, na tomto plánu zachyceno není. Je zde ovšem patrný objekt situovaný mimo opevněný prostor hradního areálu částečně zkoumaný J. Švehlou.

Neméně skoupá jsou v tomto směru také historická mapování. Relikty hradu registruje pouze druhé vojenské mapování z let 1836–1852. Na mapě je znázorněn mohutný, mohyle podobný relikt vymezený příkopem a valem. Prostor s pozůstatky hradního pivovaru, přecházející v předpolí hradu, na tomto mapování nikterak pojednán není.

Bez zajímavosti pak není ani způsob znázornění vodních děl v bezprostředním okolí hradu. Obě regulační vodní nádrže, umožňující kontrolované zaplavení hradního příkopu jsou pouze na Králově plánu publikovaném A. Sedláčkem a na od něj částečně převzatém plánu J. Čížka. Na historických mapováních je pak registrována pouze východní z obou nádrží. Hráz západní, níže položené nádrže mohla být záměrně protřena po dobytí a vypálení hradu Albrechtem Rakouským v roce 1438 v rámci deaktivace hlavní fortifikace. Tato vodní nádrž pak již nebyla obnovena.

5. Kozí hrádek a jeho postavení v rámci soudobé hradní produkce

Jako staveniště Kozího hrádku (např. Švehla 1920; Menclová 1972, 428–429; Drda 1978; Durdík 2000, 282–283 s literaturou; Durdík–Sušický 2002, 47–50) byl zvolen ostroh ležící na levém břehu Kozského potoka asi 1,5 km severovýchodně od Sezimova Ústí (obr. 1–3). Dispozice hradu, zajištěná po svém obvodu širokým příkopem a valem opatřeným palisádou

Obr. 7. Kozí hrádek (okr. Tábor). Terénní náčrt. 1 - Kozský potok; 2 - rybník; 3 - rybník; 4 - planina k Červenému Dvoru; 5 - předhradí; 6 - velká jáma; 7 - stará cesta; 8 - hradní brána; 9 - dvůr; 10 - palác s věží; 11 - valy; 12 - pozdější průkop; 13 - les; 14 - místo srbu. Podle Čížek, nedat.

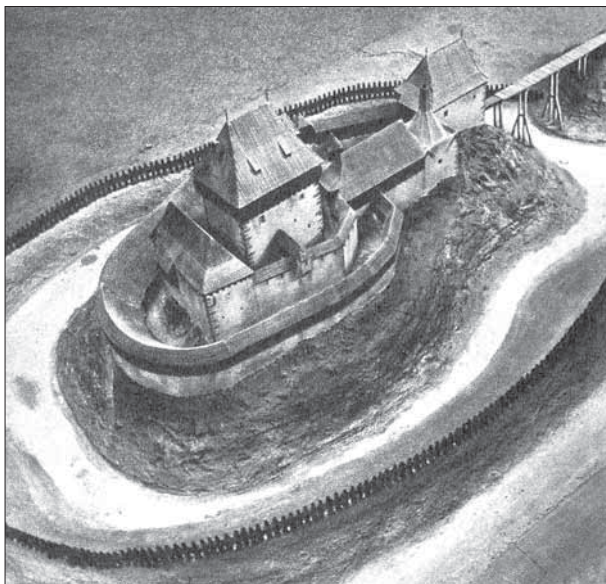
Abb. 7. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Geländeskizze. 1 - Bachlauf Kozský potok; 2 - Teich; 3 - Teich; 4 - Ebene zum Roten Hof; 5 - Vorburg; 6 - große Grube; 7 - alter Weg; 8 - Burgtor; 9 - Hof; 10 - Palas mit Turm; 11 - Wälle; 12 - späterer Durchstich; 13 - Wald; 14 - Stelle eines Blockbaus. Nach Čížek, ohne Datumsangabe.

Obr. 8. Kozí hrádek (okr. Tábor). Terénní náčrt. Podle Menclová 1972, 428.

Abb. 8. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Geländeskizze. Nach Menclová 1972, 428.

a na jihovýchodní straně také srubem, je dvojdílná, přestože zdánlivě tvoří homogenní celek. Dominantou hradního jádra byla volně stojící obytná věž obdélného půdorysu. Na západní straně pak byla do obvodové hradby jádra hradu vevázána rozměrná dvouprostorová budova, interpretovaná na základě archeologických nálezů jako sýpka (Švehla 1915, 30). Hradní jádro bylo na severní, jižní a západní straně zajištěno parkánem, v jehož prostoru byly J. Švehlou odkryty pozůstatky další, patrně hospodářské či provozní zástavby, přiléhající k parkánové hradbě. Vstup do jádra hradu byl v severovýchodním nároží zajištěn kulisovou bránou (Durdík–Sušický 2002, 48).

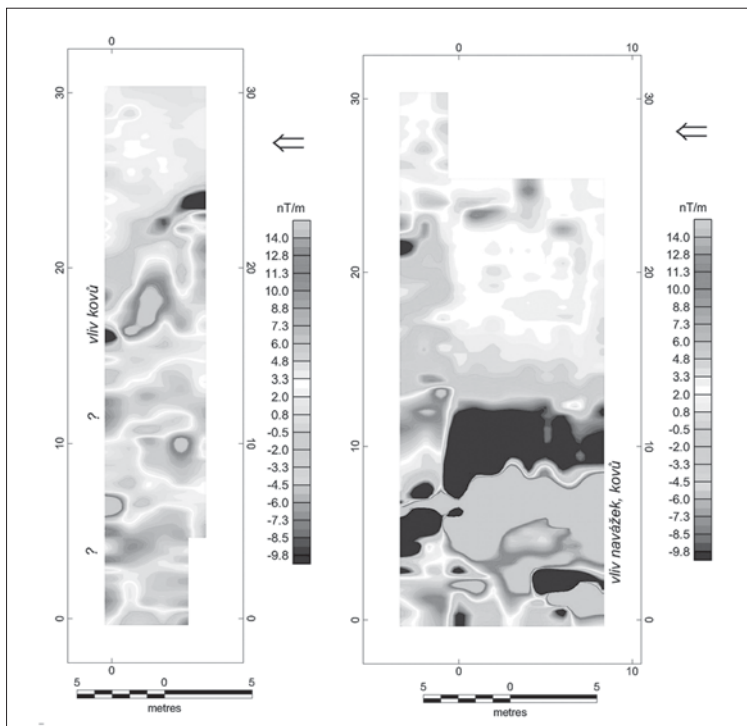

Obr. 9. Kozí hrádek (okr. Tábor). Rekonstrukce hradu. Podle Menclová 1972, 429.
Abb. 9. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Rekonstruktion der Burg. Nach Menclová 1972, 429.

Na východní straně navazoval na hradní jádro, bez vzájemného oddělení dalším příkopem, areál předhradí. Vstup do tohoto prostoru byl možný průjezdem v obdélném branském stavení. Podél jižní hradby předhradí vznikla rozměrná hospodářská budova s kuchyní. Naproti této budově, při severní hradbě byla vyhloubena 18,5 m hluboká studna, v jejíž blízkosti bylo odkryto zaklenuté schodiště umožňující vstup do parkánu. Východně od hradu bylo za obvodovou fortifikací situováno bezprostřední ekonomické zázemí hradu. Této části lokality dominuje rozměrný, do skály vylámaný pivovarský sklep (obr. 14 a 15) o rozměrech 11 × 10 m, v jehož blízkosti vznikla v roce 1925, u příležitosti 500. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova, sokolská mohyla. Dokumentace podoby a způsobu vymezení tohoto, z hlediska hospodářského provozu a zajištění hradu zásadního areálu aktivit, je úkolem dalšího výzkumu (viz níže). A. Sedláček (1885, 143) předpokládá oddělení tohoto hospodářského okrsku od předpolí hradu příkopem a valem. Valovému tělesu podobný útvar je také zachycen na plánu lokality F. A. Hebera (1847, 135). Relikty fortifikace však již dnes nejsou v terénu patrné. V novověku se pak hradní areál stal, podobně jako další hradní lokality, vitálním zdrojem stavebního materiálu (např. Švehla 1910, 12).

Z hlediska typologického třídění můžeme hrad hodnotit jako jednu z ukázek rozvinutějšího donjonového typu (např. Durdík 1977a, 226–226; Durdík 1977; Durdík 2000, 118), kdy je do hradního jádra, jemuž dominovala obytná věž, vložena další zástavba. S analogickým řešením se můžeme setkat například na hradě Křečov (Úlovec 1994b), kde jižní stranu jádra hradu zaujala obdélná, patrně podsklepená budova. Rozšíření hradního jádra s volně stojícím donjonem můžeme rovněž dokumentovat například na hradě Křikava na Strakonicku (např. Fröhlich 1981). S obdobným stavebním řešením se pak můžeme setkat také na hradě Bradlo (okr. Trutnov), kde byl však donjon vystavěn z kamene bez použití malty (Hejna 1974). Kozí hrádek i další analogické hradní objekty jsou cenným dokladem užití oblíbeného, stavebně relativně nenáročného hradního typu méně movitými stavebníky z řad šlechty v průběhu 14. století.

V současné době je celý hradní organizmus velmi nešťastně památkově upraven. O velmi drastických zásazích prakticky do celé, příkopem a mohutným valovým tělesem vymezené plochy hradního areálu hovoří nejen jeho současná podoba, ale také dochovaná

Obr. 10. Kozí hrádek (okr. Tábor). Výsledky magnetometrického měření v prostoru východně od pivovarského sklepa. Vizualizace R. Křivánek.

Abb. 10. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Ergebnisse der magnetometrischen Messung im Raum östlich vom Brauereikeller. Visualisierung R. Křivánek.

stavební dokumentace z roku 1973.¹ Kromě injektáží do historického zdiva bylo plánováno a bohužel také realizováno sejmutí „násypu“ z rostlého skalního podloží, jeho povrch byl očištěn, opláchnut tlakovou vodou, praskliny a kaverny byly zaplněny pod tlakem aktivovanou betonovou směsí. Poměrně rozsáhlé segmenty zdiva byly zcela rozebrány, navětralé skalní podloží bylo do hloubky 100 cm odebráno a kamenná konstrukce byla následně znovu vyzděna. Kromě těchto zásahů byla pozměněna také niveleta dna hradního příkopu. V prostoru severozápadně od parkánu obíhajícího hradní jádro byla jedna ze zamokřených depresí zasypána stavební sítí až do výšky 70 cm a překryta 10 cm ornice. Před započítím památkových úprav objektu tak byl průběh dna hradního příkopu členěn několika, dnes jen stěží identifikovatelnými terénními depresemi.

6. Geofyzikální průzkum

Cílem geofyzikálního průzkumu bylo ověření možnosti členění hradní dispozice, tedy zda před obvodovou fortifikací založený hospodářský a provozní areál byl vůči okolnímu terénu, respektive východním směrem ležící planině, vymezen příkopem či valem, a tvoří tak součást vlastní hradní dispozice, nebo se jedná o k hradu přináležející neopevněný hospodářský a provozní okrsek. Druhou v rámci geofyzikálního měření řešenou otázkou bylo možné hodnocení a interpretace pravidelné plošiny nasedající na severovýchodní straně k vnější fortifikaci Kozího hrádku (obr. 5; obr. 13). Obě měřené plochy stojí prozatím mimo archeologickou evidenci, neboť se nachází mimo plochu zkoumanou J. Švehlou a ani další badatelé jim doposud nevěnovali významnější pozornost. Tyto plochy jsou tak z archeologického hlediska detailněji hodnoceny vůbec poprvé.

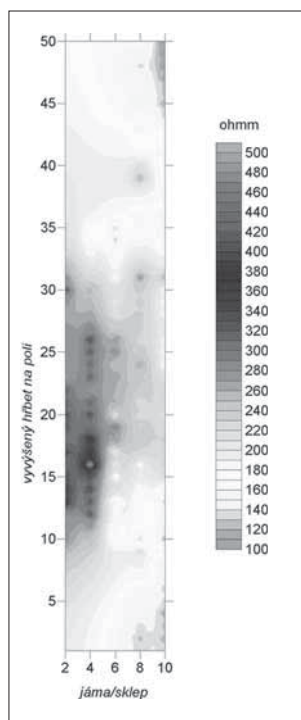
¹ Stavební dokumentace uložena v archivu NPÚ, ú. o. p. v Praze, Valdštejnské náměstí 3.

6.1 Metoda geofyzikálního průzkumu

Geofyzikální měření bylo realizováno pomocí dvou různých aparatur AÚ AV ČR v Praze. Pro identifikaci možných zahloubených objektů bylo využito cesiových magnetometrů Smartmag SM-4g (Scintrex, Kanada) s hustotou měření cca $1 \times 0,25$ m. Pro rozlišení možných kamenných destrukcí, popřípadě linií zdvia, bylo využito aparatury pro geoelektrické odporové měření RM-15 (Geoscan Research, V. Británie) v uspořádání A0,5M0,5N0,5B s hustotou měření 1×1 m s mělčím hloubkovým dosahem do cca 0,5 m. V místě předpokládané fortifikace, v prostoru před ležáckým sklepem pivovaru, bylo s ohledem na možné poměrně hluboké narušení terénu orbou, erozí, záměrným zavážením či naopak rozebíráním pozůstatků opevnění zvoleno uspořádání elektrod A1M1N1B, s hloubkovým dosahem cca 1 m. Naměřená data z magnetometrů byla zpracována pomocí softwaru Oasis-Montaj (Geosoft). Data získaná geoelektrickým odporovým měřením byla zpracována pomocí softwaru Surfer 8 (Golden software).

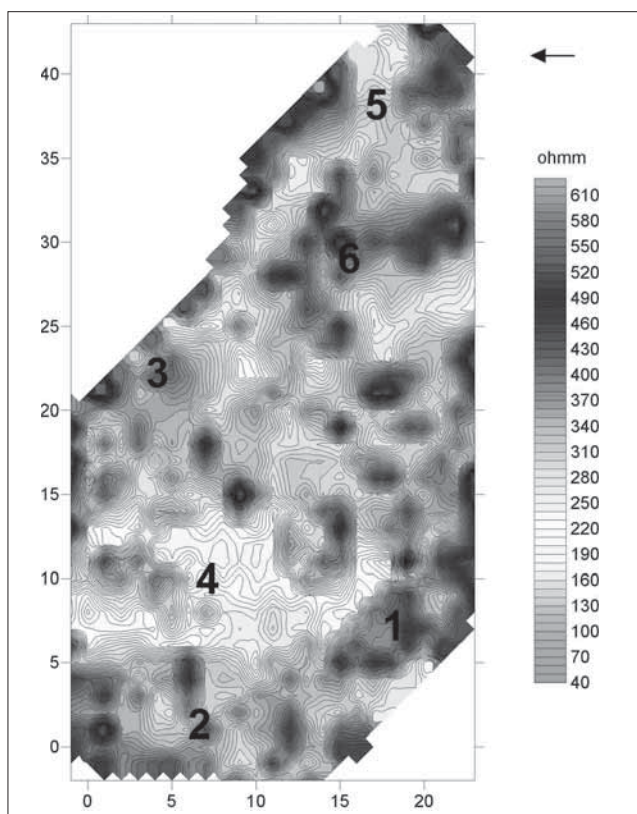
6.2 Geoelektrické odporové měření v prostoru plošiny situované severovýchodně od vnější fortifikace hradu

Geoelektrické odporové měření bylo provedeno v prostoru plošiny nasedající na severovýchodní straně k vnějšímu obvodovému opevnění, v místě odtoku vody z prostoru hradního příkopu, napájeného z rybníční soustavy situované pod rybníkem Jezero (obr. 16–18). Na západní straně hodnocené plošiny je tak možné počítat s existencí propustku se stavidlem,

Obr. 11. Kozí hrádek (okr. Tábor). Výsledky elektroodporového měření v prostoru východně od pivovarského sklepa. Vizualizace R. Křivánek.

Abb. 11. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Ergebnisse der Elektrowiderstandsmessung im Raum östlich vom Brauereikeller. Visualisierung R. Křivánek.

Obr. 12. Kozí hrádek (okr. Tábor). Výsledky elektroodporového měření v prostoru severovýchodně od hradního areálu. Vizualizace R. Křivánek.

Abb. 12. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Ergebnisse der Elektrowiderstandsmessung im Raum nordöstlich vom Burgareal. Visualisierung R. Křivánek.

umožňujícím regulaci výšky vodní hladiny v prostoru hradního příkopu. Na severní straně je plošina vymezena vůči široké prosvětlené nivě Kozského potoka ohradní zdí dochovanou v místě jejího nároží (obr. 19) do výšky dvou řádek vystupujících nad úroveň povrchu terénu. Průběh této zdi je překryt povětšinou hrabankou. Místy pak destrukce přechází v širší plochy. Na jižní straně plošina přisedá k valovému, v jádru nasypávanými kameny tvořenému vnějšímu valovému tělesu. Na východní straně pak přechází v prudký západní svah, za jehož horní hranou je situován objekt pivovarského sklepa. Kromě kamenné destrukce bylo při povrchovém průzkumu na hodnocené ploše nalezeno několik zlomků středověkých cihel a zlomků mazanice. Tytéž nálezy pak byly zaznamenány také ve svahu pod objektem pivovaru nad plošinou a podél vnější hrany ležáckého sklepa.

V rámci geoelektrického odporového měření bylo po celé hodnocené ploše konstatováno značné množství poměrně rovnoměrně rozptýlené kamenné destrukce. Na hodnocené ploše je však možné rozlišení dalších dílčích objektů, reprezentovaných buďto výraznější koncentrací kamenů, nebo naopak jejich absencí. První s konkrétním objektem ztotožnitelnou anomálii, tvořenou převážně kamennou destrukcí, představuje výběžek vnějšího valového tělesa (obr. 12:1). Velmi nápadná je pak rovněž koncentrace kamenů vytvářející pravouhle se lomící útvar obdélného půdorysu situovaný podél severní strany hodnocené plošiny (obr. 12:3). Obdobné koncentrace kamenné destrukce se pak vyskytují také v prostoru jejího východního okraje, kde je průběh vysokoodporových anomálií velmi ostře přerušen úzkým pásem (koridorem?) v podobě nadloží vykazujícího výrazně nižší měrné odpory (obr. 12:5). Obecně je pak možné říci, že se plochy s vyšším měrným odporem (a tedy také s větším podílem kamenné destrukce) koncentrují podél částečně dochované obvodové zdi vystavěné na severozápadní, severní a severovýchodní hraně plošiny. Šířka těchto páسů s vyšším obsahem kamenů se pohybuje v rozmezí cca 5–6 m. Ve středových partiích plošiny pak podíl destrukce klesá (obr. 12:4). Poměrně výrazné vysokoodporové anomálie, tvořící liniové, pravouhle se lomící útvary, byly zachyceny také v západní části měřené plochy (obr. 12:2). Dílčí vysokoodporové anomálie se pak vyskytují také na několika místech tohoto, patrně kamennou zdí vymezeného areálu (obr. 12:6).

6.3 Geoelektrické odporové měření v místě předpokládané fortifikace východně od sklepa pivovaru

Geoelektrické odporové měření bylo realizováno v podobě šesti profilů nasedajících na východní straně k hraně pivovarského sklepa. Na západní straně bylo měření ukončeno na plochém temeni mírného východního svahu přecházejícího v mírně zvlněnou planinu rozbíhající se severním a východním směrem k Červenému dvoru. Většina měřené plochy je dlouhodobě zemědělsky využívána. V průběhu měření nebyly identifikovány prakticky žádné anomálie umožňující úvahy o existenci příkopu v tomto prostoru. Rovněž pak nebyly identifikovány žádné anomálie potvrzující existenci kamenné destrukce, kterou by bylo možné spojit například s ohradní zdí. Jedinou zaznamenanou vysokoodporovou anomálií je odezva skalního podloží vystupujícího nehluboko pod orbou a patrně také erozivními procesy narušený povrch této části lokality. Hodnoty naměřených odporů pak narůstají severním směrem od měřených profilů a do značné míry korespondují s průběhem reliéfu terénu tak, že se vyšší odpory váží na průběh ploché terénní vlny tvořené půdním horizontem a spraší překrytým skalním podložím (obr. 11).

6.4 Magnetometrické měření v místě předpokládané fortifikace východně od sklepa pivovaru

Magnetometrické měření této plochy pak zachytilo pouze anomálie spojené se subrecentním a recentním využitím lokality, koncentrující se zejména na rozhraní houštinatého porostu před západní hranou pivovarského sklepa. Měření v zemědělsky využívaném prostoru vykazuje jen minimální množství zachycených anomálií (obr. 10).

7. Závěr a diskuse

Nově provedený povrchový průzkum hradu a jeho bezprostředního okolí přinesl neobyčejně zajímavé poznatky o podobě a možné struktuře jeho bezprostředního ekonomicko-provozního zázemí a poskytl ne zcela očekávané informace o výpovědním potenciálu této, plošným výzkumem odkryté lokality, postižené mnoha památkovými úpravami diskutabilního rozsahu, podoby a značně problematické úrovně, a zároveň prokázal překvapivě perspektivní možnosti dalšího archeologického výzkumu.

Pokusme se nyní o rekonstrukci podoby, struktury a funkční interpretaci východní části lokality situované za mohutnou obvodovou fortifikací. Opakované elektroodporové měření s vyšším hloubkovým dosahem nepotvrdilo existenci takto zachytitelných anomálií umožňujících podložené úvahy o existenci dochovaných pozůstatků fortifikace v podobě hradby či valového tělesa v prostoru východně od pivovarského sklepa. V případě existence valu by v souvislosti s mladším, zejména zemědělským využitím lokality, došlo nepochybně k jeho rozorání. Zcela jistě by pak zanikla i jiná, například kamenná fortifikace, a to i s ohledem na skutečnost, že hradní areál se po svém zániku stal zdrojem stavebního materiálu a takto situovaná kamenná konstrukce by byla nejsnadněji přístupná a byla by vystavena rabování kamene jako první. S ohledem na charakter lokality, její využití a zejména možné pozánikové archeologické transformace (k této problematice souhrnně Neustupný 2007, 46–64) tak nelze existenci fortifikace v podobě hradby, palisády nebo valového tělesa v těchto místech zcela vyloučit, ale ani potvrdit.

Poněkud odlišná situace je však v případě zvažované existence příkopu. Elektroodporové měření jeho existenci s největší mírou pravděpodobnosti vyloučilo. Existenci záměrně zasypaného či erozivními procesy zaplněného příkopu, bez jeho následného projevu prostřednictvím anomálií s odlišným měrným odporem, můžeme na této lokalitě, s ohledem na její charakter a podobu předpokládané fortifikace, téměř s jistotou vyloučit. V obecné rovině je možné konstatovat skutečnost, že prostřednictvím geoelektrického odporového měření je možné identifikovat poměrně široké spektrum archeologických objektů, včetně relativně nevelkých objektů z období pravěku, s výjimkou objektů zaplněných totožným materiálem spíše nedlouho po jejich vzniku. Tento faktor je však možné v případě poměrně mohutného čelního příkopu hradního areálu, který by musel být v této, z hlediska případné obrany exponované poloze vyhloubený a po relativně dlouhý časový úsek udržovaný se značnou mírou pravděpodobnosti vyloučit.

Naopak relativně velké množství zděných konstrukcí bylo identifikováno v prostoru výrazné plošiny nasedající k severovýchodnímu průběhu vnější fortifikace hradu (obr. 12). Pozoruhodná je také návaznost tohoto objektu, či spíše objektů, na propustek zajišťující odtok vody z prostoru hradního příkopu a na zaniklý meandr Kozského potoka. Návaznost na vodní tok je tak v případě této plošiny zcela evidentní. Nejen s ohledem na existenci pivovarského provozu na výrazné terénní hraně nad dnes zaniklým meandrem Kozského potoka zde můžeme se značnou mírou pravděpodobnosti předpokládat existenci mlýna. Potvrzení této hypotézy by mohlo být úkolem plošně nevelkého archeologického výzkumu. Přestože doba zániku objektu bez získání kolekce datovacího materiálu nepřekročí hranice více či méně pravděpodobné hypotézy, je možné předpokládat, že objekt se značnou mírou pravděpodobnosti zanikl současně s vlastním hradním areálem, podobně jako objekt pivovaru, či nedlouho po jeho zániku. Ve východní části plošiny byly při povrchovém průzkumu zachyceny fragmenty přepálené mazanice a zlomky zcela nepochybně středověkých cihel. Nelze však zcela vyloučit, že se tento materiál dostal do prostoru plošiny erozivními procesy z katastrofálním požárem zaniklého pivovaru, založeného na terénní hraně nad hodnocenou plošinou. Na historických mapováních existence zástavby v tomto prostoru registrována není.

Nové zhodnocení starší terénní dokumentace J. Švehly pak přineslo zajímavé informace o existenci objektu vybaveného pecí v prostoru jihovýchodně od vnější fortifikace hradního areálu (viz obr. 6).

Nově provedený povrchový a geofyzikální průzkum lokality, provedený společně s revizí

starší dokumentace, umožnil identifikaci celkem tří objektů s možným hospodářsko-provozním potenciálem; objekt s pecí situovaný jihovýchodně od vodního příkopu a valovým tělesem vymezeného hradního areálu, dále kamennou zástavbou zastavěnou plošinu přisedající k hradní dispozici na severovýchodní straně a objekt katastrofálním požárem zaniklého pivovaru. O zániku pivovarského objektu hovoří nejen popis lokality A. Sedláčka (1885, 143), ale také v rámci povrchového průzkumu nalezené zlomky vypálené mazanice podél severní hrany pivovarského sklepa. Všechny tři objekty víceméně nasedají k obvodové fortifikaci hradního areálu, před prostorem nevelkého předhradí s hradní kuchyní. Doposud nevyřešenou otázkou pak zůstává hodnocení charakteru hospodářsko-provozního areálu s pivovarským provozem situovaným před mohutnou obvodovou fortifikací hradu v trase jediné přístupové komunikace. Tedy zda je možné tento areál hodnotit jako areál předhradí, nebo jako k hradnímu areálu přiléhající hospodářsko-provozní zázemí. S ohledem na absenci příkopu, vymezujícího pivovarský provoz vůči okolnímu terénu, je tak možné uvažovat spíše o druhé z nastíněných variant, kdy se jedná o areál, respektive areály, k hradní dispozici přisazené či přiléhající, a tvořící nedílnou součást vlastní hradní dispozice. Vraťme se však ještě k jedinému plánu, na kterém je možná fortifikace zobrazena; k plánu F. A. Hebera. Poměrně zajímavé je dosti nelogické situování obloukovitě zahnutého průběhu předpokládané fortifikace sahající svou vnitřní hranou téměř k nároží podsklepeného pivovarského objektu. Velmi podobný průběh má povrchovým průzkumem zjištěná vyvýšená hrana zemědělsky obdělávané plochy, probíhající ve vzdálenosti 10 m od východní hrany pivovarského sklepa. Nelze tak zcela vyloučit ani možnou záměnu tohoto vyvýšeného terénního útvaru s možnými pozůstatky valového tělesa. I přes absenci příkopu je však možné počítat s lehčím vymezením tohoto, k hospodářským a provozním aktivitám využívaného prostoru vůči okolnímu terénu, například pomocí palisády nebo velmi hustého a jako bariéra velmi účinného živého plotu apod. Ke zkreslení situace v předpolí hradu také do jisté míry přispělo mírné prožlabení povrchu terénu orientované víceméně ve směru severovýchod – jihozápad probíhající ve vzdálenosti cca 20–40 m od východní hrany obdělávané plochy, mající charakter mělké, ale poměrně široké erozní rýhy směřující k terénní hraně nad severozápadní částí hradní dispozice. Jeho vznik je možné s jistotou mírou pravděpodobnosti spojit se zemědělským využitím tohoto, mírně svažitého prostoru zakončeného výraznou terénní hranou. Tato eroze vzniklá nevýraznou terénní anomálií by tak za jistých okolností mohla připomínat zasypaný příkop. Přírodní původ této anomálie potvrdilo také opakovaně provedené geofyzikální měření.

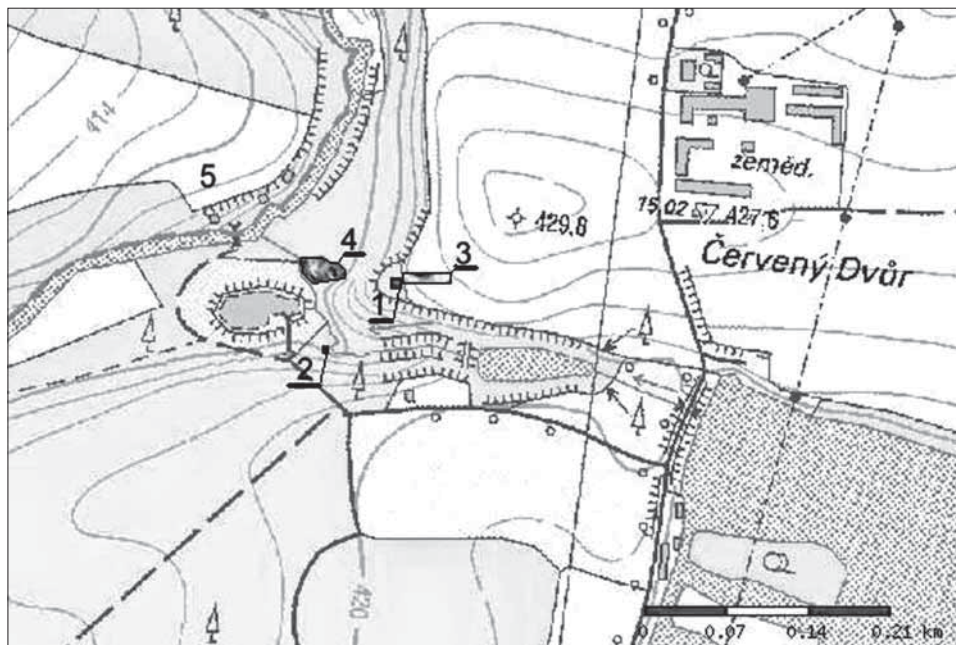
S ohledem na absenci příkopu zajišťujícího tento areál vůči okolnímu terénu je tak možné tuto část lokality hodnotit spíše jako bezprostřední ekonomicko-provozní zajištění hradu, které nebylo možné vměstnat do prostoru vlastního předhradí, situovaného mezi vnější fortifikací a hradním jádrem. Nevelké předhradí, obsahující kromě branského stavení také studnu a rozměrnou podsklepenou hospodářskou budovu s kuchyní, nemohlo s ohledem na svou velikost a neopomenutelný komunikační význam, pojmout další hospodářskou zástavbu. Proto byly další lehčí objekty částečně vtěsnány jak do prostoru parkánu, tak soustředěny do prostoru severovýchodně, východně a jihovýchodně od hradního areálu. Situování objektu pivovaru na terénní hranu nad východní částí hradní dispozice mimo hlavní fortifikaci pak má rovněž svoji logiku, a to zejména z hlediska komunikačního zajištění pivovarnického provozu. Součástí širšího zázemí hradu byl patrně také poplužní Červený dvůr a dnes částečně zaniklá soustava vodních děl.

Na základě realizovaného povrchového průzkumu a geofyzikálních měření bylo možné hodnocení základních prostorových vztahů hradního areálu k dalším objektům v jeho bezprostředním okolí a nastínění jejich možných vzájemných časových vztahů. Hodnocení chronologických otázek je však možné pouze na základě provedení nevelkého, ale z hlediska studia hospodářského zázemí středověkých hradů neobyčejně perspektivního výzkumu. Variabilita hospodářských a provozních, s hradními objekty úzce svázaných areálů jako významných mezičlánků mezi hradem jeho dominiem je však neobyčejně velká. Hospodářské dvory vznikly

například v těsné blízkosti hradu Gutštejna (Úlovec–Jánský 2000), Švamberka (Sedláček 1891, 41–49) nebo Řebříka (Durdík 1977b, 231–235). V případě hradu v Hořovicích je pak zmiňován hospodářský dvůr přímo v prostoru předhradí (Sedláček 1934, 191–197; Durdík 1983, 472). Hradní pivovary, mnohdy nebývalé rozměrné, zakládáné v průběhu 15. století na mnohých šlechtických hradech, například na Okoři (Durdík–Sankot 1983, 22), Krašově (Durdík 1983, 473–474) nebo na Žampachu (Durdík 2006, 173), se zejména v případě vázané krčmy, stávaly vítaným a zároveň téměř nevysychajícím zdrojem příjmů majitele dominia. Opomenout pak nelze ani vodní díla v blízkosti hradních objektů, založená kromě Kozího hrádku například před předhradím Krašova (Durdík 1983, 474) nebo v blízkosti Komberku (Anderle–Rožmberský–Švábek 1991). Přestože bývá nárůst hospodářských aktivit v prostoru předhradí nebo v blízkosti hradních objektů mnohdy spojován s měnicími se ekonomickými podmínkami 15. století, můžeme na příkladech několika evropských lokalit dokumentovat vývoj a proměny hospodářských areálů šlechtických hradů, a to jak v prostoru předhradí, tak v jejich těsné blízkosti (např. Flamboard–Héricher 2004; Kühtreiber 2004; Meyer 2004) již od 11. století. Podoba, struktura a provozní zaměření těchto hospodářských areálů pak zcela jistě není pouze výsledkem hospodářského vývoje v období pozdního středověku a časného novověku, ale vychází z aktuálních regionálních společenských, hospodářských a jiných podmínek již v době založení dokumentovaných lokalit. Na úrovni archeologických pramenů dokumentované hospodářské, výrobní a provozní aktivity v areálech předhradí i v prostoru z hospodářského a provozního hlediska aktivních areálů v blízkosti šlechtických hradních založení neobyčejně významným způsobem doplňují archivní prameny přinášející informace o spektru těchto aktivit v období pozdního středověku až novověku (např. Sedláček 1882–1927; Tomczak–Ohryzko–Włodarska–Włodarczyk 1961).

Opomenout pak nelze ani větší, povrchovým sběrem získané množství strusky pocházející ze dvou poloh vzdálených cca 150 m severoseverozápadně od Kozího hrádku směrem k Táboru, za Kozským mlýnem (obr. 13:5). Ve svahu nad Kozským potokem byla při povrchových sběrech zachycena koncentrace těžší kovářské strusky společně s keramickým materiálem datovatelným rámcově do 13.–14. století. V této poloze tak nelze do jisté míry vyloučit existenci kovářny či dalšího pyrotechnologického pracoviště. Rovněž pak nelze zcela vyloučit možnost využití poměrně snadno dostupných, tzv. bahenních rud v období středověku v okolí hradu, kde je niva Kozského potoka poměrně široká a prosvětlená a vznik tzv. bahenních rud je zde možné předpokládat. Přestože za současného stavu informací o lokalitě není možné prokázat přímou souvislost tohoto hypotetického výrobního či zpracovatelského areálu s Kozím hrádkem, nelze jeho možný význam přehlížet, zvláště za situace, kdy v rámci hradního areálu nebyla kovářna doposud identifikována. S absencí kovářny přímo v rámci hradní dispozice se však setkáváme i na dalších lokalitách. Zdá se tedy, že potřeba provozního objektu tohoto charakteru mohla být pokryta také jiným, součástí hradní dispozice netvořícím výrobně-zpracovatelským areálem. Více informací o této poloze by mohly přinést plánované analytické povrchové sběry a případná analýza nalezené strusky. Přestože jsou otázky chronologie hospodářsko-provozních objektů zachycených v blízkosti hradní dispozice za současné situace jen těžko řešitelné, může vést dochovaná podoba a struktura hradního areálu k určitým, tímto směrem vedoucím úvahám.

Zaměříme se nyní na podobu a charakter obvodového opevnění hradního areálu. Poměrně nápadný je průběh valového tělesa, přerušovaný na severní a patrně také na západní straně hradní dispozice. Severovýchodní a jihovýchodní segmenty navazují na zbývající, dosti pravidelný průběh valového tělesa zřetelně méně organicky, a působí tak, zejména v jihovýchodní části, dojmem dodatečně, snad v době výstavby objektu či v průběhu jeho existence, pozměněným. Takto se jeví zejména jihovýchodní segment valu, který není nepodobný průběhu valového tělesa zajišťujícího severozápadní stranu dodatečně založeného předhradí původně s největší pravděpodobností jednodílného hradu Kynžvartu (Úlovec 1998, 110–117). V případě severovýchodní části valu však mohlo dojít k jeho nepřilíhajícímu provázání zejména s jeho severozápadní částí v důsledku výstavby další možné odvodňovací

Obr. 13. Kozi hrádek (okr. Tábor). Potenciální objekty provozně-hospodářského charakteru v bezprostředním zázemí hradu. 1 – pivovarský sklep; 2 – objekt s pecí částečně zkoumaný J. Švehlou; 3 – prostor předpokládané fortifikace „předhradí“; 4 – nově hodnocená plocha mlýna (?); 5 – místo výskytu kovářské strusky a keramiky 13.–15. století; 6 – jádro hradu.

Abb. 13. Burg Kozi hrádek (Bez. Tábor). Potenzieller Objekte mit Betriebs- und Wirtschaftscharakter im unmittelbaren Hinterland der Burg. 1 – Brauereikeller; 2 – teilweise von J. Švehla untersuchtes Objekt mit Ofen; 3 – Raum der mutmaßlichen Befestigungsanlage „Vorburg“; 4 – neu ausgewertete Fläche einer Mühle (?); 5 – Stellen mit Vorkommen von Schmiedeschlacke und Keramik des 13.–15. Jdht.; 6 – Kernburg.

Obr. 14. Kozi hrádek (okr. Tábor). Pivovarský sklep v pohledu od severu. Foto J. Hložek, 2009.

Abb. 14. Burg Kozi hrádek (Bez. Tábor). Brauereikeller, Blick von Norden. Foto J. Hložek, 2009.

Obr. 15. Kozi hrádek (okr. Tábor). Pivovarský sklep v pohledu od západu. Foto J. Hložek, 2009.

Abb. 15. Burg Kozi hrádek (Bez. Tábor). Brauereikeller, Blick von Westen. Foto J. Hložek, 2009.

Obr. 16. Kozi hrádek (okr. Tábor). Plocha s pozůstatky zástavby severovýchodně od hradního jádra v pohledu od východu. Foto J. Hložek, 2009.

Abb. 16. Burg Kozi hrádek (Bez. Tábor). Fläche mit Überresten der Bebauung nordöstlich von der Kernburg, Blick von Osten. Foto J. Hložek, 2009.

Obr. 17. Kozi hrádek (okr. Tábor). Plocha s pozůstatky zástavby severovýchodně od hradního jádra v pohledu od severozápadu. Na fotografii je patrný zaniklý náhon či meandr Kozského potoka v pohledu od východu. Foto J. Hložek, 2009.

Abb. 17. Burg Kozi hrádek (Bez. Tábor). Fläche mit Überresten der Bebauung nordöstlich von der Kernburg, Blick von Nordwesten. Auf der Aufnahme ist der verschwundene Mühlgraben oder die Schlinge des Bachlaufs Kozský potok mit Blick von Osten zu erkennen. Foto J. Hložek, 2009.

Obr. 18. Kozi hrádek (okr. Tábor). Plocha s pozůstatky zástavby severovýchodně od hradního jádra v pohledu od západu s odtokovou strouhou odvádějící vodu z hradního příkopu. Foto J. Hložek, 2009.

Abb. 18. Burg Kozi hrádek (Bez. Tábor). Fläche mit Überresten der Bebauung nordöstlich von der Kernburg, Blick von Westen mit dem das Wasser aus dem Burggraben ableitenden Abwasserkanal. Foto J. Hložek, 2009.

Obr. 19. Kozi hrádek (okr. Tábor). Detail pozůstatků obvodové zdi vystavěné podél hrany plošiny. Foto J. Hložek, 2009.

Abb. 19. Burg Kozi hrádek (Bez. Tábor). Detail der Überreste der entlang der Plateaugrenze errichteten Ringmauer. Foto J. Hložek, 2009.

výpusti. Nelze proto vyloučit ani možnost významnějších změn koncepce hradního areálu již v době jeho výstavby. Vznik nevelkého, součást dispozice hradu tvořícího předhradí by tak nemusel být zcela prvoplánový. Bez provedení archeologického výzkumu však nelze vyloučit ani možnost vzniku přerušení průběhu valového tělesa v rámci mladších úprav hradního areálu ani možnou souvislost západního přerušení valového tělesa s regulací a odtokem vody ze zaplavovaného příkopu.

Tíha obrany hradního areálu, založeného nejspíše po polovině 14. století, zcela jistě ležela na obvodové fortifikaci, tvořené obvodovou hradbou, příkopem a mohutným valovým tělesem, ke které byly přiloženy další hospodářsko-provozní objekty, které nevelké předhradí nebylo schopno z prostorových důvodů pojmout. Tyto objekty tak zcela nepochybně hrály nezanedbatelnou úlohu z hlediska hospodářského a provozního zajištění hradního areálu a mohly být, zejména v případě pivovaru a uvažovaného mlýna, zdrojem

Obr. 20. Kozí hrádek (okr. Tábor). Pohled do nivy Kozského potoka s meandrem/zaniklým náhonem. Foto J. Hložek, 2009.
 Abb. 20. Burg Kozí hrádek (Bez. Tábor). Blick in die Au des Bachlaufs Kozský potok mit Schlinge/verschundenem Mühlgraben. Foto J. Hložek, 2009.

přímých finančních prostředků. Objekt předpokládaného mlýna i objekt s pecí částečně odkrytý J. Švehlou, je k obvodovému opevnění pouze přiložen a z hlediska obrany hradního areálu jsou oba objekty v poloze pro obránce hradu spíše nevýhodné. Na základě provedeného geofyzikálního průzkumu je pak možné prostor výběžku terénní hrany s pivovarem hodnotit s ohledem na neprokázanou existenci příkopu, jako neopevněný, ale jako případně ohrazený areál aktivit, a to i přes skutečnost, že tímto prostorem procházela jediná přístupová komunikace. Výrazně převýšená plošina s pivovarem, situovaná cca 50 m od brány předhradí, tak v době života hradu nejspíše nehrála z hlediska obrany klíčovou roli.

Současný stav památkovými úpravami silně postiženého objektu však příliš neumožňuje ověření těchto úvah, které tak nejspíše nepřekročí hranice více či méně pravděpodobné hypotézy. Chceme-li však pochopit význam středověkého hradu ve všech oblastech středověké kultury, každodennosti a reality, musíme se touto problematikou intenzivně zabývat. Výsledky provedeného geofyzikálního měření v prostoru k hradu přiléhajícího bezprostředního hospodářského zázemí, umožňují zpřesnění definice této části lokality a umožnily nový pohled na hospodářské areály situované v předpolí či bezprostředním zázemí středověkých hradů. Význam lokality je pak možné rovněž spatřovat v jejím, stále překvapivě významném výpočetním potenciálu týkajícím se možné podoby bezprostředního ekonomicko-provozního zázemí menšího šlechtického hradu v první polovině 15. století.

Literatura

- ANDERLE, J.–ROŽMBERSKÝ, P.–ŠVÁBEK, V., 1991: Hrad Komberk – Die Burg Komberk, CB 2, 115–124.
 BÍLEK, J., 1974: Josef Švehla – archeolog, Výběr z prací Historického kroužku při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 11, 89–90.
 CIKHART, R., 1931: Josef Švehla. K jeho sedmdesátce, Jihočeský sborník historický 4, 1–5.

- 1931a: Literární přehled Josefa Švehly. Bibliografický přehled, Jihočeský sborník historický 4, 27–34.
- ČÍŽEK, J., nedat.: Hrady a tvrze v Čechách. Sbirka plánek uložená v archivu NZ ARÚ AV ČR v Praze získaná v roce 1989.
- DRDA, M., 1978: Archeologické nálezy z Kozího Hrádku – Archäologische Funde von Kozí Hrádek, AR XXX, 394–407.
- DURDÍK, T., 1976: Současný stav, potřeby a výhledy výzkumu hradů v Čechách – Stand, Bedarf, und Aussichten der Burgenforschung zur Zeit in Böhmen, AR XXVIII, 172–180.
- 1977: Chocerady, hrad Čejchanov, okr. Benešov, Výzkumy v Čechách 1974, 60–61.
- 1977a: K chronologii obytných věží českého středověkého hradu – Zur Chronologie der Wohnturme tschechischer mittelalterlicher Burgen, AH 2, 221–228.
- 1977b: Zaniklý sídlištní komplex Řebřík – Die Wüstung Řebřík. In: Středověká archeologie a studium počátků měst (Richter, M., ed.), 231–235. Praha.
- 1983: Hospodářské objekty a doklady výroby na hradech v povodí Berounky a severním Podbrdskem – Wirtschaftsobjekte und Produktionsbelege auf Burgen im Flussgebiet der Berounka und im nördlichen Podbrdsko, AH 8, 471–478.
- 1984: České hrady. Český Těšín.
- 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- 2006: Bier und weitere alkoholische Getränke auf den Burgen. In: Alltag auf Burgen im Mittelalter. Veröffentlichungen der deutschen Burgenvereingung e.V., Reihe B: Schriften (Hofrichter, H., ed.), 171–176. Marksburg/Braunach.
- DURDÍK, T.–SANKOT, P., 1983: Hrad Okoř. Rostoky.
- DURDÍK, T.–SUŠICKÝ, V., 2002: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Jižní Čechy. Praha.
- FLABARD-HÉRICHER, A.-M., 2004: Fonctions et répartition de l'espace dans la base-cour d'une fortification de frontière: Bretoncelles (Orne), XI–XV siècle, Château Gaillard 21, 79–97. Caen.
- FRÖHLICH, J., 1981: Nové poznatky o hrádku Křikava, Výběr z prací Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 18, 47–49.
- HEBER, F. A., 1847: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser I–VII. Praha.
- HEJNA, A., 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách – Die Feste u Bradlo (Pradelberg) bei Hostinné n. L. (Arnau an der Elbe) – ein Beitrag zur Burgenforschung in Nordostböhmen, PA LXV, 365–418.
- HLOŽEK, J.–MENŠÍK, P., 2009: „Hromové klíny“ z Kozího Hrádku na Táborsku aneb „účinné“ zajištění hradu před přírodní pohromou, nebo starší pravěké sídliště? – “Thunderbolts stones” from Kozí Hrádek in the Tábor district – The “effective” defence of the castle against a natural disaster of an earlier prehistoric settlement?, Kuděj 2009/1, 63–73.
- KROUPA, F., 1963: Kozí hrádek. Národní kulturní památka. Tábor.
- KÜHTREIBER, T., 2004: Wirtschaft im Schatten der Burg. Zur Bedeutung herrschaftlicher Strukturen im unmittelbaren topographischen Kontext mittelalterlicher Burgen, Château Gaillard 21, 163–177. Caen.
- LÍSKOVEC, F., 1931: Jos. Švehla – archeolog, Jihočeský sborník historický 4, 5–13.
- MENCLOVÁ, D., 1972: České hrady 1. Praha.
- 1972a: České hrady 2. Praha.
- MEYER, W., 2004: Vorburgen. Bemerkungen zur topographisch-baulichen, funktionellen Vielfalt sowie zur terminologischen Unschärfe, Château Gaillard 21, 215–227. Caen.
- MICHÁLEK, J.–FRÖHLICH, J., 1985: Bibliografie jihočeské archeologické literatury 1817–1980. České Budějovice.
- NEUSTUPNÝ, E., 2007: Metoda archeologie. Plzeň.
- SEDLÁČEK, A., 1882–1927: Hrady, zámky a tvrze království českého I–XV. Praha.
- SKLENÁŘ, K.–SKLENÁŘOVÁ, Z., 2005: Bibliografický slovník českých, moravských a slezských archeologů. Praha.
- ŠVEHLA, J., 1899: Zpráva o vykopávání ve zříceninách Kozího r. 1899, Zpráva o činnosti kuratoria městského Musea v Táboře za rok 1899, 3–13
- 1910: Kozí Hrádek (Přehled nynějšího stavu zřícenin), Jihočeský kraj 1, 12–15.
- 1915: Kozí Hrádek. Tábor.
- 1920: Kozí. Tábor.
- TOMCZAK, A.–OHRYZKO-WŁODARSKA, C.–WŁODARCZYK, J., 1961: Lustracja wojewodztw Wielkopolskich i Kujawskich. Warszawa.
- ÚLOVEC, J., 1994: Zaniklý hrad Křečov. Příspěvek k jeho dějinám a architektonické podobě, Sborník okresního archivu v Lounech VII, 43–63.
- 1998: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb.
- ÚLOVEC, J.–JÁNSKÝ, J., 2000: Hrad Gutštejn – Die Burg Guttenstein, Západočeský sborník Historický 6, 75–102.

Die Burg Koží hrádek im Bezirk Tábor – eine Vorburg, oder Wirtschaftliches Hinterland?

Die neu durchgeführte, eine Oberflächenuntersuchung, eine Oberflächensammlung und eine kombinierte geophysikalische Messung umfassende zerstörungsfreie archäologische Grabung von Koží Hrádek und ihrem unmittelbaren wirtschaftlichen Hinterland lieferte wertvolle Informationen über die mögliche Gestalt und Struktur des unmittelbaren wirtschaftlichen Hinterlandes einer kleinen Adelsburg in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts und ermöglichte eine grobe Interpretation der bisher identifizierten Geländereликte, die an die verhältnismäßig sparsam angelegte zweiteilige Burganlage angrenzen.

Ziel der Oberflächenuntersuchung und der kombinierten geophysikalischen Untersuchung war es, mögliche Gliederungen der Burganlage zu überprüfen, d.h. ob das vor der Ringbefestigungsanlage angelegte Wirtschafts- und Betriebsareal mit einer Brauerei gegenüber dem umliegenden Gelände, bzw. dem in östlicher Richtung liegenden Flachland durch einen Graben oder Wall abgegrenzt war und somit Teil der eigentlichen Burganlage gewesen war, oder ob es sich lediglich um einen zur Burg gehörenden, unbefestigten Wirtschafts- und Betriebsbezirk gehandelt hatte. Die zweite im Rahmen der geophysikalischen Messung geklärte Frage war eine mögliche Bewertung und Interpretation des regelmäßigen Plateaus, das an der Nordostseite an die äußere Befestigung von Koží Hrádek anschließt. Beide gemessenen Flächen wurden archäologisch bislang nicht erfasst, da sie sich außerhalb der archäologisch bisher untersuchten Fläche befinden.

Durch die wiederholt durchgeführte Elektrowiderstandsmessung mit höherer Tiefenreichweite wurden keine erfassbaren Anomalien bestätigt, welche untermauerte Überlegungen über die Existenz von erhaltenen Überresten einer Befestigung in Form einer Wehrmauer oder eines Wallkörpers im Raum östlich vom Brauereikeller ermöglichen würden. Falls ein Wallkörper existieren würde, wäre er im Zusammenhang mit der jüngeren, insbesondere landwirtschaftlichen Nutzung der Fundstelle zweifellos aufgepflügt worden. Mit ziemlicher Sicherheit wäre dann auch eine weitere, beispielsweise eine Steinbefestigung verschwunden, und zwar auch im Hinblick auf die Tatsache, dass das Burgareal nach seinem Untergang als Quelle für Baumaterial genutzt worden wäre und eine derart gelegene Steinkonstruktion somit am leichtesten zugänglich und als erste einer Plünderung ausgesetzt gewesen wäre. Im Hinblick auf den Charakter der Fundstelle, auf ihre Nutzung und besonders auf ihre archäologische Umwandlung nach ihrem Untergang, kann die Existenz einer Befestigung in Form einer Wehrmauer, Palisade oder eines Wallkörpers an diesen Stellen weder ganz ausgeschlossen, noch bestätigt werden. Eine etwas andere Situation liegt jedoch bezüglich der in Erwägung gezogenen Existenz eines Grabens vor. Aufgrund der Elektrowiderstandsmessung konnte seine Existenz mit größter Wahrscheinlichkeit ausgeschlossen werden.

Umgekehrt dazu wurden verhältnismäßig viele Steinkonstruktionen im Raum des an den nordöstlichen Verlauf der äußeren Burgbefestigung anschließenden deutlichen Plateaus identifiziert. Bemerkenswert ist auch der Anschluss dieses Objektes – bzw. eher dieser Objekte – an einen den Wasserdurchfluss vom Burggraben her gewährleistenden Durchlass und sowie an eine verschwundene Schlinge des Bachlaufs Kozský potok. Wir können nicht nur im Hinblick darauf, dass an der markanten Geländegrenze oberhalb der heute verschwundenen Schlinge des Bachlaufs Kozský potok eine Brauerei betrieben wurde, dort mit einem hohen Wahrscheinlichkeitsgrad die Existenz einer Mühle annehmen. Die Bestätigung dieser Hypothese könnte die Aufgabe einer kleinen, flächenhaft durchgeführten archäologischen Grabung sein. Obwohl die Bestimmung des Zeitpunkts, an dem das Objekt unterging, nicht über eine mehr oder weniger wahrscheinliche Hypothese hinausgeht, kann – ohne dass eine Kollektion datierfähigen Materials gewonnen worden wäre – vorausgesetzt werden, dass es mit einem beträchtlichen Wahrscheinlichkeitsgrad gleichzeitig mit dem eigentlichen Burgareal unterging, ähnlich wie auch das Objekt der Brauerei, bzw. nicht lange nach dessen Untergang.

Im Hinblick auf das Fehlen eines Grabens, der das Brauereiareal gegenüber dem umliegenden Gelände sicherte, kann dieser Teil der Fundstelle eher als unmittelbare Komponente gewertet werden, die Betrieb und Bewirtschaftung der Burg gewährleistete und nicht in der eigentlichen Vorburg untergebracht werden konnte, die zwischen der äußeren Befestigung und der Kernburg lag. Die kleine Vorburg, die außer einem Torgebäude auch einen Brunnen und ein ausgedehntes unterkellertes Wirtschaftsgebäude mit Küche enthielt, konnte im Hinblick auf ihre Größe und ihre nicht außer acht zu lassende Zugangsbedeutung, kein weiteres Wirtschaftsgebäude mehr aufnehmen. Deshalb wurden weitere leichtere Objekte teilweise sowohl im Zwinger, als auch in dem Raum untergebracht, der sich nordöstlich, östlich und südöstlich vom Burgareal befand. Die Lage des Brauereioberjektes an der Geländegrenze oberhalb des östlichen Teils der Wehranlage außerhalb der Hauptbefestigungsanlage hat dann ebenfalls ihre Logik, und zwar insbesondere vom Gesichtspunkt, den Zugang zum Brauereibetrieb zu gewährleisten. Teil des weiteren Hinterlandes der Burg war dann offenbar auch das Vorwerk Roter Hof (Červený dvůr) und das heute teilweise verschwundene Wasserstauanlagensystem.

Übergangen werden darf auch nicht die durch Oberflächensammlung gewonnene größere Schlackenmenge, die aus zwei ca. 500 m nordnordwestlich von der Burg Koží Hrádek in Richtung Tábor hinter der Kozský-Mühle befindlichen Lagen stammen. Am Hang oberhalb des Bachlaufs Kozský potok wurde bei den Oberflächensammlungen eine Konzentration schwerer Schmiedeschlacke sowie Keramikmaterial entdeckt, das grob ins 13. – 14. Jahrhundert datiert werden kann. An dieser Lage kann somit die Existenz

einer Schmiede oder einer anderen pyrotechnologischen Werkstätte nicht ausgeschlossen werden. Ebenfalls nicht ganz ausgeschlossen werden kann die Möglichkeit, dass die relativ leicht zugänglichen sogenannten Moor-Erze im Mittelalter in der Umgebung der Burg genutzt wurden, und zwar an den Stellen, wo die Au des Bachlaufs Kozský potok relativ breit und licht war und die Bildung solcher Moor-Erze vorausgesetzt werden kann. Obwohl es zum derzeitigen Informationsstand bzgl. der Fundstelle nicht möglich ist, zwischen diesem hypothetischen Produktions- oder Weiterverarbeitungsareal und der Burg Kozí Hrádek einen Zusammenhang herzustellen, kann seine mögliche Bedeutung nicht außer acht gelassen werden, besonders hinsichtlich dessen, dass im Rahmen des Burgareals bislang keine Schmiede identifiziert wurde.

Die Ergebnisse der im Raum des unmittelbar an die Burg anschließenden wirtschaftlichen Hinterlandes durchgeführten geophysikalischen Messung lassen eine präzisere Definition dieser Teile der Fundstelle zu und ermöglichten eine neue Betrachtungsweise der Wirtschaftsareale, die im Vorland oder unmittelbaren Hinterland mittelalterlicher Burgen lagen. Die Bedeutung der Fundstelle lässt sich dann noch aufgrund ihres Aussehens und ihrer formalen Struktur ermessen, da sie trotz der in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in ihrem östlichen Teil durch beträchtliche Geländeumgestaltungen verursachten Störungen ungewöhnlich wertvolle Informationen über das Aussehen des Hinterlandes einer kleineren Adelsburg in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts liefert.